

Παν. Δρακόπουλος, Γιατί φιλοσοφία;

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Παν. Δρακόπουλος / Σημειωματάριο / ΤΕΥΧΟΣ 1 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2017
<https://epopteia.gr/883/pan-drakopoulos-giati-filosofia/>

Εισαγωγικές παρατηρήσεις σε σεμινάριο, Βοστώνη 1995

Μερικά πράγματα θα πρέπει να τα ξεκαθαρίσουμε από την αρχή. Πρώτ' απ' όλα, η φιλοσοφία δεν είναι επιστήμη. Τα πορίσματα του φιλοσόφου δεν επιδέχονται έλεγχο και επιβεβαίωση. Ο φιλόσοφος, όσο και να είναι σεβαστός, δεν μας δίνει αποδείξεις για τίποτε. Δεύτερον, δεν φιλοσοφείς επειδή έμαθες τι λένε οι φιλόσοφοι. Το φιλοσοφείν συνίσταται στη δική σου γόνιμη ματιά στα πράγματα – αλλά ποια είναι τα πράγματα και πως μπορείς να ρίχνεις γόνιμες ματιές πάνω τους, εσύ θα το ορίσεις. Γι αυτό ο Ιμάνουελ Κάντ είπε ότι η ιστορία της φιλοσοφίας διδάσκεται, αλλά το φιλοσοφείν δεν διδάσκεται.

Να προχωρήσουμε λίγο ακόμη: τι σημαίνει αποδέχομαι έναν φιλόσοφο ή κάποιες διατυπώσεις του; Όχι, δεν σημαίνει γίνομαι οπαδός. Σημαίνει απλά ότι κατ' αρχήν νοιώθω πως το ερώτημά του ή το θέμα του με αφορά, και γι αυτό τον διαβάζω προσπαθώντας να κατανοήσω βαθύτερα τον τρόπο με τον οποίο ερωτά και τι απάντηση δίνει, εάν δίνει.

Να κατανοήσω βαθύτερα, τι σημαίνει; Κάθε φιλόσοφος απαντά σε αυτό που τον τυλίγει. Κανείς δεν στοχάζεται σε κενό αέρος ή σε συνθήκες εργαστηρίου. Έχει λοιπόν σημασία να ξέρουμε -αν μπορούμε- ποιός είναι, ποió το πρόβλημα και πως το έθεταν ή το αντιλαμβάνονταν στην κοινωνία του. Και κυρίως, να καταλάβω γιατί με ενδιαφέρει -ή θα πρέπει να με ενδιαφέρει- το θέμα του όποιου φιλοσόφου.

Ίσως κάποιος από σας διερωτηθεί: γιατί πρέπει να μπω σ' αυτόν τον κόπο; Η απάντηση που μου φαίνεται η πιο σωστή, είναι αυτή που έδωσε ο Ρίλκε στον νεαρό ποιητή όταν αυτός τον ρώτησε αν

πρέπει να γράφει ποίηση ή είναι καλύτερα να σταματήσει. Ο Ρίλκε, λοιπόν, απάντησε: Αν μπορείς να ζήσεις χωρίς να γράφεις, τότε να μη γράφεις.

Ένα αντίστοιχο ερώτημα έθετε ο Σωκράτης στους συνομιλητές του. Τους καλούσε να εξετάσουν αυτά που οι ίδιοι θεωρούσαν ουσιώδη για τη ζωή τους, και να απαντήσουν στα ερωτήματα: ποια είναι αυτά; γιατί είναι ουσιώδη; πόση πράγματι αξία έχουν; πως υπηρετούν τη ζωή τους; Για τον Σωκράτη, πίσω από τα ερωτήματα βρισκόταν η πεποίθηση πως αν δεν μπορείς να βρεις τη σημασία αυτού που κάνεις τότε δεν έχει νόημα να το κάνεις. Γι αυτό έλεγε “βίος ανεξέταστος ου βιωτός”, μια ζωή για την οποία δεν αναρωτιέσαι γι αυτήν, δεν έχει νόημα.

Εδώ όμως τίθεται ένα ζήτημα. Οι αρχαίοι Έλληνες έθεσαν, με πρώτον τον Όμηρο, την ανάγκη να βρει ο καθένας μας το νόημα της ζωής του και του κόσμου του, αλλά η φιλοσοφία δεν είναι ο μόνος τρόπος να εξετάζω τον εαυτό μου και να δίνω νόημα στη ζωή και τον κόσμο μου. Η θρησκευτική πίστη έχει απάντηση, η τέχνη έχει κι αυτή τη δική της. Δεν θάθελα να παραγνωρίσουμε ότι η άρνηση του εαυτού συνιστά ουσιώδη απάντηση στην όλη προβληματική του νοήματος ζωής, όταν βέβαια είναι επιλογή σου. Όμως, ούτε τους τρόπους της τέχνης, ούτε της πίστης, ούτε του ζεν και της ασκητικής θα παρουσιάσω εδώ.

Βρισκόμαστε σε έναν από τους πλανήτες όπου πήγε ο Μικρός Πρίγκιπας. Στον πλανήτη αυτόν, όσο ρωτάς τόσο μεγαλώνουν οι ορίζοντές σου. Έτσι καταλαβαίνεις ότι το ερώτημά σου δεν τίθεται για να πάρεις μια απάντηση αλλά για να μπορέσεις να θέσεις ένα άλλο, μεγαλύτερο και ουσιαστικότερο ερώτημα. Αν θέλεις να παίρνεις απαντήσεις, πρέπει να θέτεις ερωτήματα επιστημονικά. Το ερώτημα τι είναι ζωή, το θέτεις στον βιολόγο. Το ερώτημα ποιο είναι το νόημα της ζωής, και μάλιστα της ζωής σου, το θέτεις μπαίνοντας σε ένα δρόμο που δεν είναι μεν αδιέξοδο αλλά και δεν τελειώνει αν δεν το θελήσεις εσύ.

Ακόμα κάτι προκαταρκτικό: η φιλοσοφία δεν καλλιεργείται στη μονομέρεια. Δεν γίνεσαι φιλόσοφος καταπίνοντας καθημερινά

φιλοσοφικά κείμενα. Δεν μπορείς να καταλάβεις αρχαίους φιλοσόφους μένοντας καθηλωμένος στο γραφείο σου. Δεν μπορείς να προσλάβεις χριστιανούς στοχαστές αν πετάς τον Μεσαίωνα σαν μια σκοτεινή εποχή. Όπως δεν μπορείς να νιώσεις τα προβλήματα του σήμερα μη έχοντας μπει ποτέ στο διαδίκτυο. Η φιλοσοφία δεν προϋποθέτει να έχεις κάποιο πτυχίο, αξιώνει όμως οπωσδήποτε να έχεις κουλτούρα. Η ψυχανάλυση, η πίστη, η ασκητική, έχουν τους δικούς τους δρόμους. Η φιλοσοφία όμως τρέφεται από μια ζωή πλούσια σε κουλτούρα. Η ψυχανάλυση λέει ότι έχει να πει σε κάποιες ώρες ή επισκέψεις. Η πίστη απαντά αμέσως και μένει μόνο να εφαρμόζεις τη διδαχή της. Η άσκηση είναι μέθοδος για να φύγεις αμέσως από τα όποια όρια. Η φιλοσοφία είναι μέθοδος να πλουτίζεις την ύπαρξή σου φέροντάς της συνεχώς νέο υλικό για ερωτήματα και μεγαλώνοντας τους ορίζοντές σου.

Εφ' όσον το ερώτημά μας είναι ο εαυτός μας και ό,τι είναι δικό του (η υπόσταση, η αισθητική, η ιστορία, η κουλτούρα, η πίστη, η κοινωνία, η οικογένεια και ότι άλλο μας αποσπά το ενδιαφέρον), τότε είναι προφανές πως υπάρχουν πολλά κείμενα που μας ενδιαφέρουν: κείμενα ψυχολογίας, ιστορίας, τέχνης, κοινωνιολογίας, κοινωνικής ανθρωπολογίας κ.ά. Άρα, τα κείμενα δεν θα τελειώσουν ποτέ; Ποτέ, ελπίζω. Και όχι μόνο κείμενα. Μας περιμένουν θεατρικά έργα, σινεμά, χορός, ζωγραφική, γλυπτά, χώρες, πόλεις, κτίρια, κ.ο.κ. Πότε θα πούμε: εξαντλήθηκε το υλικό που μας απασχολεί; Ελπίζω και εύχομαι αμέσως μετά τον θάνατό μας.

Μου έχουν ζητήσει να σας δώσω βιβλιογραφία. Αλλά υπό τους όρους αυτούς, τι βιβλιογραφία μπορώ να σας δώσω; Στην ψηφιακή εποχή η οποία μόλις τώρα αρχίζει είναι πανεύκολο να βρει κανείς πληροφορίες για πρόσωπα και πράγματα που συναντάμε στον ατέλειωτο δρόμο της φιλοσοφίας. Μπορώ όμως να σας εξομολογηθώ κάτι: ψάχνοντας θα βρείτε κάποιο βιβλίο ή έργο που ίσως πείτε "αυτό το ξέρω, το διάβασα ή το είδα". Σας αποκαλύπτω το μυστικό : στον δρόμο της φιλοσοφίας ποτέ δεν βλέπεις κάτι δεύτερη φορά. Κάθε φορά που ξαναμπαίνεις μέσα του, η ματιά σου

είναι καινούργια. Έχεις αλλάξει κι εσύ και όσα βλέπεις.

Ίσως εδώ χρειάζεται να γίνω πιο προσωπικός, ίσως βοηθήσει να μιλήσω για τη δική μου διαδρομή.

Παλιά νόμιζα ότι θα έδινε απάντηση στο τι η τέχνη και τι η μύηση (τα δύο που δεν έπαψαν ποτέ να με απασχολούν) παρακολουθώντας τον άνθρωπο των σπηλαίων. Και γιατί πίστεψα πως θα μου έδινε αυτός την απάντηση; Ίσως γιατί αυτός είμαι: αν βγω από το δάσος σε ξέφωτο και βρεθώ μπροστά σε μια έρημη ευθεία λεωφόρο που δεν διακρίνω την αρχή και το τέλος της, ξέρω πως αν έχω για κάποιο λόγο άγχος θα αναρωτηθώ: “μα που πάει αυτός ο δρόμος;” Αν όμως είμαι ήρεμος και στοχάζομαι ή χαζεύω ή απολαμβάνω, ξέρω πως θα αναρωτηθώ: “μα από πού αρχίζει αυτός ο δρόμος;”

Γιατί όμως με απασχολούν η τέχνη και η μύηση; Διότι θεωρώ πως το ένα σε διδάσκει να ζεις και τα άλλο να πεθαίνεις. Θεωρώ επίσης ότι και τα δύο έχουν τις ρίζες τους σε ανεξήγητες και απροσδιόριστες λειτουργίες της συνείδησης, σε αυτό που ο Γιούνγκ ονόμασε *συλλογικό ασυνείδητο*.

Με μια πρώτη ματιά, διερωτάται κανείς ποιες είναι άραγε οι προϋποθέσεις ώστε να εκ-φραστούν τέχνη και μύηση βγαίνοντας από το απροσδιόριστο βάθος της συνείδησης, τί τις εγείρει και τί τις εξωθεί να εμφανιστούν στο προσκήνιο ως πράξεις, ως λειτουργίες. Με μια δεύτερη ματιά, διερωτάσαι τί θέση έχουν λοιπόν στη διαμόρφωση και τις εκ-φάνσεις του λεγόμενου συλλογικού ασυνείδητου.

Και τί ακριβώς σημαίνει συλλογικό ασυνείδητο; Το λέμε συλλογικό υποθέτοντας ότι είναι κοινό, και το λέμε ασυνείδητο υποθέτοντας ότι έχουμε πλήρη επίγνωση του τι είναι συνείδηση. (Μη δίνουμε ορισμό. Ο ορισμός της συνείδησης είναι αυτονόητα περιορισμός, και θάπρεπε ν'ακούμε ξεκαρδιστικό το γέλιο της συνείδησης ακούγοντάς μας να δίνουμε τον ορισμό της.)

Υποτίθεται λοιπόν ότι η συνείδηση επικάθεται πάνω σε ένα στρώμα δεδομένων μη ελεγχόμενο, και ορίζεται από τις καταβολές

μας ή πάντως από στοιχεία πέρα ή μάλλον πριν τον εαυτό μας. Ωστόσο, δεν πιστεύω καθόλου πως έχουμε ή μπορούμε να αποκτήσουμε πλήρη γνώση της συνείδησής μας. Δεν πιστεύω πως η συνείδηση είναι κάτι συγκεκριμένο που έχει αρχή και τέλος, που έχει αυτούς κι όχι τους άλλους τρόπους. Δεν πιστεύω πως διαμορφώνεται έτσι κι όχι αλλιώς, πως είναι κάτι το οποίο μπορεί να διαμορφωθεί με τούτο και μ' εκείνο αλλά όχι με το άλλο. Ούτε πιστεύω πως η συνείδηση επικάθεται πάνω σε ένα στρώμα μη ελέγξιμο – δεν ξέρω καν τι μπορεί να σημαίνει η λέξη *ελέγξιμο* μιλώντας για συνείδηση. Η θεωρία του Γιούνγκ ομολογώ πως είναι γοητευτική, όπως και πολλές άλλες, φιλοσοφικές και ψυχολογικές θεωρίες για τη συνείδηση. Αλλά ο αστροναύτης που ταξιδεύει μέσα στο σύμπαν δεν το υποχρεώνει να του αποκαλύψει τα μυστικά του. Η αυταπάτη αυτή είναι πολλές φορές χρήσιμη, δεν παύει όμως να αφήνει παγερά αδιάφορο το σύμπαν.

Βεβαίως, όσο εξωφρενικό και να είναι, δεν παύουμε να δίνουμε ορισμούς του απείρου, και μάλιστα να το υπολογίζουμε. Με αυτή την προϋπόθεση τολμώ να φαντάζομαι πως η συνείδηση δεν είναι στάσιμη, πως βρίσκεται σε μια ροή, ένα ποτάμι που πέφτουν συνεχώς μέσα του νερά, τα οποία εντάσσονται κι αυτά . Αλλά δεν είμαι σίγουρος ότι έχει πάντοτε το ίδιο κριτήριο κατάταξης, κι ακόμη λιγότερο ότι κάνει σωστά τη δουλειά της. (Άλλη φοβερή λέξη: τι σημαίνει *σωστά* για τη συνείδηση;)

Προσέχω τον Νταλί, έναν καλλιτέχνη νάρκισσο και πολύ συχνά ξεπεσμένο εικονογράφο, αλλά που άκουσε την ανακάλυψη των επιπέδων της ψυχής από τους συγχρόνους του: πέφτουν τα κομμάτια που απαρτίζουν το ανθρώπινο πρόσωπο, ή ανεβαίνουν για να το διαμορφώσουν; Ο ίδιος ο Νταλί θέλησε να περιγράψει μια έκρηξη. Αλλά για ψυχή μιλάμε. Τί εκτινάσσεται χωρίς να διαμορφώνεται;

Είμαι άραγε ο ίδιος, έστω σε αυτά που λέμε “*βασικά*”, πριν ξοδέσω μια μέρα κυκλοφορώντας ανάμεσα στα έργα του Μουρ και μετά από αυτή τη μέρα; Μου φαίνεται αστεία η υπόθεση. Είμαι ο ίδιος πριν και μετά οτιδήποτε και οπωσδήποτε;

Η θεωρία του Χούσερλ για τη συνείδηση μου φαίνεται ακριβέστερη – όπως προκύπτει από όσα ήδη έγραψα. Να αποτολμήσω μια σύνδεση; Πλησιάζω τη συνείδηση έχοντάς την στο νου μου με σεβασμό προς την περιγραφή του Χούσερλ, αλλά έχοντας οδηγό μου τον Όμηρο. Προσπαθώντας να δω τη συνείδηση κατά πρόσωπο, βλέπω τον αρχαίο ενάλιο γέροντα, τον Πρωτέα. Ο οποίος δεν είναι ότι μεταμφιέζεται συνεχώς, αλλά είναι κάτι πιο οριστικό: η μεταμφίεση είναι ο τρόπος του είναι του. Κι όπου όλα είναι κύματα θαλάσσια, μέσα στα οποία κολυμπά ή ίσως δεν κολυμπά αλλά είναι ο ίδιος τα κύματα. “Το πνεύμα της αλήθειας βρίσκεται στα νερά που μεταβάλλονται αδιάκοπα” σχολιάζει ένας σύγχρονός μας ομηριστής, ο Πέτρο Τσιτάτι. Και προσθέτει: Στον Πρωτέα, “υπάρχει η ζωντάνια, η πολυπλοκότητα, η ειρωνεία των θαλασσινών νερών, η αιώνια και προσχηματική μεταμόρφωση, το παιχνίδι των αφρών, το άρωμα των αβύσσων, η γνώση της περασμένης και της μελλούμενης ζωής”. Έτσι βλέπω τη συνείδηση, στον Πρωτέα αναγνωρίζω το πρόσωπό της. Η συνείδηση είναι ο ενάλιος γέρον που ποτέ δεν σφάλει, που δεν σου λέει την αλήθεια αλλά μιαν ακόμη μεταμφίεσή της και που για να μάθεις ποια είναι η αλήθεια χωρίς μεταμφιέσεις (αφού είσαι βέβαιος πως υπάρχει η αλήθεια και πως κρύβεται) πρέπει (πιστεύεις) να τον παγιδεύσεις. Προσέχω ιδιαίτερα την ερώτηση του Μενέλαου: “πώς να παγιδέψω τον Πρωτέα, μήπως προλάβει και με δει, με καταλάβει και ξεφύγει, γιατί είναι δύσκολο να δαμαστεί από θνητού το χέρι”, και την απάντηση σ’ αυτό: “όταν τον δεις στον ύπνο βυθισμένο”. Έτσι τον είδε ο Μενέλαος, να κοιμάται “τυλιγμένο μ’ ένα μαύρο ρίγος”, και τον ρώτησε αφού πάλεψε μαζί του για να υπερβεί τις μεταμορφώσεις.

Να υπερβεί; Και πως ήξερε λοιπόν ο Μενέλαος ότι αυτή τη φορά τον νίκησε τον γέροντα κι εκείνος του είπε την αλήθεια; Τι είναι η αλήθεια; Τι σημαίνει η γυμνή αλήθεια; Είναι η αλήθεια ένα κορίτσι που τόχουμε κρυμμένο σε μυστικό δωμάτιο και τυλιγμένο με κόλπα και πλάνες; Είναι η αλήθεια κάτι απτό; Αποδείξιμο, ίσως; Κάτι που μπορεί να παρουσιαστεί ολοφάνερα; Η αλήθεια είναι λοιπόν αυτό ;

Κι ενώ η συνείδηση ίσως εκφράζεται με το όνειρο, ας επιστρέψω για μια στιγμή στο παρελθόν μου. Παλαιότερα είχα την απορία: τι κάνει τον Σωκράτη να έχει πλήρη βεβαιότητα ότι είναι φιλόσοφος, τι τον κάνει να πιστεύει ακράδαντα ότι έτσι είναι όπως τα λέει; Και τι κάνει την κοινωνία επί αιώνες να το αποδέχεται αυτό, και μάλιστα να τον θαυμάζει; Τι κάνει την κοινωνία να αναγνωρίζει κάποιον ως φιλόσοφο, έναν άνθρωπο που καταθέτει εμπρός της μίαν αυστηρώς προσωπική του εκδοχή ως πραγματικότητα; Και σε άλλο -ίσως- επίπεδο: την καταλαβαίνω να έχει ανάγκη έναν άγιο που θα τη στηρίζει ψυχολογικά, αλλά τι την κάνει να συμεριζεται το όραμα και την έκσταση ενός μυστικού;

Συνεχίζω λοιπόν σήμερα μαζί σας το παλιό παιχνίδι, αλλά δεν νιώθω πως μπορώ να διδάξω ή κάπως κάτι να σας προσφέρω. Ξέρω πως δεν είμαστε εμείς από τη μια πλευρά κι απέναντί μας το πρόβλημα. Είναι αδιανόητο να ψηλαφίσουμε το βάθος αυτού που μας συνιστά. Πώς άραγε θα ψηλαφίσουμε την αλήθεια, αφού και η αναζήτησή της εγγράφεται ήδη σε αυτήν, σε μια μεταμόρφωσή της. Δεν είναι αφελές ένα τέτοιο ταξίδι; Δεν καταλήγει να δείχνει τη φιλοσοφία ως μια ματαιοπονία; Μόλα ταύτα, είναι ένα ταξίδι που το συνεχίζουμε, με διάφορους τρόπους, σαν να μη μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτό, σαν να τελειώνει η ιστορία μας χωρίς αυτό.

Γνωρίζω την αντίκρουση: έστω λοιπόν ότι βρήκαμε, συνδέσαμε, εξηγήσαμε. Και μή αυτό τι βγαίνει; Τίποτε δεν βγαίνει, το ξέρουμε. Αλλά ο βίος είναι αφόρητος εάν κάνεις μόνον ό,τι μπορεί να αποδώσει. Λατρεύουμε την ποίηση, τη μουσική, την τέχνη, το στοχασμό. Τίποτε δεν βγαίνει απ αυτά. Θαυμάζουμε τον έρωτα, την ανθρωπιά, την υπέρβαση. Τίποτε κι απ αυτά. Αλλά όλα αυτά που δεν πηγαίνουν πέρα από το *τώρα*, όλα αυτά που δεν έχουν ένα *πάγιο και ερμηνεύσιμο* νόημα, μας κάνουν αργοναύτες που βλέπουμε την ύπαρξη τη δική μας και του κόσμου ως ερώτημα. Και δεν μας πειράζει που το νιώθουμε ότι το νόημα δεν υπάρχει πουθενά, πως το νόημα το κατασκευάζουμε επειδή και όσο το αναζητάμε. Δεν πειράζει που ο κόσμος, ο έρωτας, η

τέχνη, η υπέρβαση, δεν είναι ερωτήματα, παρά μόνο στο βαθμό που εξασκούμε τη ματιά μας να τα βλέπει έτσι. Διότι ξέρουμε πως αν δεν εξασκήσουμε τη ματιά μας έτσι, αν δεν τη μάθουμε να φιλοσοφεί, θα μείνουμε ένα ζώο βλαμμένο, να τρώει ό,τι του ρίχνουν, πλάσματα κουλουριασμένα, με το κεφάλι στ'αχαμνά τους, να γεύονται το τίποτα θαρρώντας το ολοκλήρωση.